

Hornyák Zsófia

A MEZŐGAZDASÁGI FÖLD MINT TERMÉSZETI ERŐFORRÁS¹

Agricultural Land as a Natural Resource

Dr. Hornyák Zsófia tudományos segédmunkatárs, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, joghzs@uni-miskolc.hu

A publikáció alapvető módszertana a jogösszehasonlító módszer, hiszen az egyes európai uniós tagállamok alkotmányainak elemzése és összehasonlítása történt abból a szempontból, hogy mely alkotmányok tartalmazzak rendelkezést a természeti erőforrások, vagy esetleg konkrétan a mezőgazdasági földek vonatkozásában, valamint hogy milyen szintű védelemben részesítik ezeket. A kutatás alapvető célja annak vizsgálata volt, hogy az Alaptörvényünk a többi ország viszonylatában milyen rendelkezéseket tartalmaz a mezőgazdaság vonatkozásában. Az alkotmányos vizsgálat pedig a szerző tágabb kutatási témája kapcsán a földforgalmi törvény által bevezetett tulajdonszerzési korlátozások létjogosultsága, alkotmányos rendelkezésekhez való viszonya miatt bír jelentőséggel.

KULCSSZAVAK:

alkotmány, fenntartható fejlődés, földműves, megőrzési kötelezettség, nemzet közös öröksége, termőföld

The fundamental methodology of the study is a comparative legal method, because in the work we analysed and compared the constitutions of European Union Member States from the following aspects: which constitutions include provisions to natural resources or to agricultural lands and what kind of protection belongs to these. The main aim of the research was to analyse what kind of provisions can be found in our Fundamental Law with regard to other countries in relation to agriculture. The constitutional examination is relevant in connection with the author's broader research topic because of justification and in relation to

¹ A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett Concha Gyöző Doktori Program keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.

the constitutional provisions of acquisition of ownership's restrictions, which were introduced by the Land Transaction Act.

KEYWORDS:

constitution, sustainable development, farmer, obligation to protect, nation's common heritage, arable land

1. BEVEZETŐ GONDOLATOK

Magyarországon a természeti erőforrások² 75%-a föld, ami a teljes nemzeti vagyron 26%-át teszi ki.³ A Nemzeti Vidékstratégiában láthatjuk, hogy 2011-ben az ország 9,3 millió ha területének 57,4%-a minősült mezőgazdasági területnek, 20,7%-át pedig erdők borították.⁴ Mindebből az következik, hogy Magyarország mező- és erdőgazdasági földekben gazdag országnak minősül, amely területek jelentős részét agrárgazdasági célra hasznosítja.⁵

Az ország területének 80–85%-át mezőgazdasági művelésre alkalmas talajok borítják, és az egy főre jutó termelésre alkalmas föld nagysága az európai országok között a legmagasabbak közé sorolható, tehát megállapítható, hogy a mezőgazdasági föld kiemelkedően fontos természeti erőforrásnak minősül hazánkban. A kedvező természeti adottságok miatt a jó minőségű talajok aránya jó, és jelentős kiterjedésűek a nagy termőképességű talajok, de nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a termőterület aránya az elmúlt időszakban folyamatosan csökkent, főként az infrastruktúra és a települések terjeszkedése következtében, valamint minősége is romlott a természeti adottságokat figyelmen kívül hagyó mezőgazdasági gyakorlat és földhasználat miatt.⁶ A mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló, 2013. évi CXXII. törvény (a továbbiakban: földforgalmi törvény)⁷ azáltal, hogy be-

² A *Környezet- és természetvédelmi lexikon* alapján természeti erőforrások az „adott időpontban, illetve időszakban meghatározott közösség rendelkezésére álló azon erőforrások, amelyek vagy teljesen függetlenek az emberi akaratlagos tevékenységtől, vagy meglétük elválaszthatatlanul és döntő módon a természeti tényezők függvénye.” Másik megközelítés alapján pedig azok a természeti (földrajzi) adottságok minősülnek természeti erőforrásoknak, amelyeket a társadalom sajátos tulajdonságai alapján a termelés adott fejlettségi szintjén anyagi szükségleteinek kielégítésére hasznosít. FARKAS CSAMANGÓ Erika: A táj, mint vidéki forrás. In: szerk. CsÁK Csilla: *Jogtudományi tanulmányok a fenntartható természeti erőforrások témakörében*, Miskolci Egyetem, Miskolc, 2012, 53.

³ CsÁK Csilla – Kocsis Bianka Enikő – RAISZ Anikó: Agrárpolitikai – agrárjogi vektorok és indikátorok a mezőgazdasági birtokstruktúra szemszögéből, *Agrár- és Környezetjog*, 2015/19, 46.

⁴ *Nemzeti Vidékstratégia 2012–2020* („a magyar vidék alkotmánya”), 23. Forrás: <http://videkstrategia.kormany.hu/download/4/37/30000/Nemzeti%20Vid%C3%A9kstrat%C3%A9gia.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 05.).

⁵ SZILÁGYI János Ede: Változások az agrárjog elméletében?, *Miskolci Jogi Szemle*, 2016/1, 31.

⁶ Szerk. BARTUS Gábor: *Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia*, Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács, Budapest, 2013, 129., 135. Forrás: www.nfft.hu/documents/1238941/1240162/Nemzeti+Fenntarthat%C3%B3+Fejl%C5%91d%C3%A9si+Keretstrat%C3%A9gia (A letöltés dátuma: 2017. 09. 18.).

⁷ Ennek elemzése kapcsán és az előzményeiről lásd: CsÁK Csilla: Die ungarische Regulierung der Eigentums- und Nutzungsverhältnisse des Ackerbodens nach dem Beitritt zur Europäischen Union, *Agrár- és Környezetjog*, 2010/9, 20–31.; CsÁK Csilla – HORNYÁK Zsófia: Az átalakuló mezőgazdasági földszabályozás, *Advocat*, 2013/1–4, 12–17.; CsÁK Csilla – SZILÁGYI János Ede: Legislative tendencies of land ownership acquisition in Hungary. In: szerk. NORER, Roland – HOLZER, Gottfried: *Agrarrecht Jahrbuch – 2013*, Neuer Wissenschaftlicher Verlag, Wien–Graz, 2013, 215–233.; JAKAB Nóra – SZILÁGYI János Ede: New tendencies in connection with the legal status of cohabitants and their children in the agricultural enterprise in Hungary, *Journal of Agricultural and Environmental Law*, 2013/15, 39–57.; KURUCZ Mihály: Gondolatok a termőföldjog szabályozás kereteiről és feltételeiről, *Geodézia és Kartográfia*, 2008/9, 13–22.; PRUGBERGER Tamás: Szemponatok az új földtörvény vitaanyagának értékeléséhez és a földtörvény újra kodifikációjához, *Kapu*, 2012/9–10, 62–65.; SZILÁGYI János Ede: A földforgalmi törvény elfogadásának indokai, körülményei és főbb intézményei. In: szerk. KOROM Ágoston: *Az új magyar földforgalmi szabályozás az uniós jogban*, Nemzeti Közszerzői Egyetem, Budapest, 2013, 109–119.; VASS János: A földtörvény módosítások margójára. In: szerk. VASS János: *Tanulmányok Dr. Domé Mária egyetemi tanár 70. születésnapjára*, ELTE-ÁJK, Budapest, 2003, 159–170.; ALVINCZ

vezette a földműves kategóriáját, komoly szakismereti elvárásokat támaszt az egy hektárt⁸ meghaladó mezőgazdasági földek tulajdonosaival szemben, ugyanis meghatározott agrár-végzettséggel kell rendelkezniük, vagy ennek hiányában legalább hároméves szakmai gyakorlattal.⁹ Ezen szabály megalkotásánál a jogalkotó célja az volt, hogy a személyes művelés tudásbeli feltétele, vagyis a hozzáértés biztosítva legyen, valamint hogy a mezőgazdasági termelés is professzionális szinten működjön. Cél volt továbbá a mezőgazdasági termelés színvonalának, emellett a termékek versenyképességének növelése, valamint a környezet-tudatosabb gazdálkodás is.¹⁰

A mezőgazdasági földek védelme vonatkozásában kétféle védelemről beszélhetünk, egyrészt a mennyiségi védelemről, amit a földvédelem kifejezéssel szoktak illetni, amely a művelt területek kiterjedésének fenntartását jelenti, másrészt pedig a minőségi védelemről, amit a talajvédelem elnevezéssel jelölnek. Több alkotmánybíróági határozat is kimondta, hogy a földtulajdonnak a sajátosságai folytán más tulajdoni tárgyaktól eltérő jogi kezelése indokolt.¹¹ Az Alkotmánybíróság 35/1994. (VI. 24.) határozatának megfogalmazásában a földtulajdon sajátos természeti és vagyoni jellemzőkkel bír, vagyis a föld véges jószág volta – ugyanis mint természeti tárgy, a föld korlátozott mértékben áll rendelkezésre, nem szaporítható, mással nem helyettesíthető –, nélkülözhetetlensége, megújuló-képessége, különleges kockázatérzékenysége és alacsony nyereséghezama a földtulajdon különös szociális kötöttségét testesítik meg.¹²

Jelen tanulmány keretei között az Európai Unió tagállamainak alkotmányait vizsgál-nánk meg olyan szempontból, hogy a mezőgazdasági föld vonatkozásában milyen rendelkezéseket tartalmaznak, tehát hogy az adott ország legmagasabb szintű jogforrása miként is rendelkezik erről a természeti erőforrásról. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az egyes alkotmányok megvizsgált rendelkezései a tagállamok agrárjogi jogszabályain

József: A „Földügyi törvénycsomag” jogszabályainak agrárgazdasági háttere, különös tekintettel az üzemszabályozásra, *Polgári Szemle*, 2013/3–6.; MIKÓ Zoltán: A birtokpolitika megvalósulását segítő nemzeti jogi eszközök. In: szerk. KOROM Ágoston: *Az új magyar földforgalmi szabályozás az uniós jogban*, Nemzeti Közszerkesztési Egyetem, Budapest, 2013, 151–163.; ANDRÉKA Tamás: Birtokpolitikai távlatok a hazai mezőgazdaság versenyképességének szolgálatában. In: szerk. CSÁK Csilla: *Az európai földszabályozás aktuális kihívásai*, Novotni Kiadó, Miskolc, 2010, 7–19.; HORVÁTH Gergely: Protection of Land as a Special Subject of Property: New Directions of Land Law. In: szerk. SMUK Péter: *The Transformation of the Hungarian Legal System 2010–2013*, Complex Wolters Kluwer – Széchenyi István University, Budapest, 2013, 359–366.; OLAJOS István: A termőföldről szóló törvény változásai a kormányváltások következtében: gazdasági eredményesség és politikai öncélúság, *Napi Jogász*, 2002/10, 13–17.; RAISZ Anikó: Women in Hungarian Agriculture. In: szerk. MUÑIZ ESPADA, Esther – BOURGES, Leticia: *Agricultura Familiar*, Ministerio de Agricultura, Alimentación y Medio Ambiente, Madrid, 2014, 125–142.

⁸ Földforgalmi törvény 10. § (2) bekezdés. Egy hektár mértékig földművesnek nem minősülő személy is szerezhethet földtulajdont.

⁹ Földforgalmi törvény 5. § 7. pont: földműves fogalma.

¹⁰ OLAJOS István – ANDRÉKA Tamás: A földforgalmi jogalkotás és jogalkalmazás végrehajtása kapcsán felmerült jogi problémák elemzése, *Magyar Jog*, 2017/7–8, 423.

¹¹ 16/1991. (IV. 20.) AB határozat; 64/1993. (XII. 22.) AB határozat.

¹² HORVÁTH Gergely: Az élet természeti alapjainak védelmi rendszerei és az agrárgazdaság. In: szerk. GELLÉN Klára: *Honori et virtuti. Ünnepi tanulmányok Bobvos Pál 65. születésnapjára*, Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2017, 168.

keresztül fognak érvényre jutni, az alkotmányok a szabályozások kereteit adják meg, azonban az egyes agrárjogi tárgyú nemzeti jogszabályok vizsgálatára ezen publikáció keretei között nem vállalkozunk. Az uniós tagállamok földjogi szabályozásának jogösszehasonlító elemzése egy későbbi kutatás tárgyát képezheti.

2. TERMÉSZETI ERŐFORRÁS AZ EURÓPAI UNIÓS ORSZÁGOK ALKOTMÁNYAIBAN

A mezőgazdasági földről elmondható, hogy sajátos dolog, hiszen egy természeti erőforrásról beszélünk, amely korlátozottan áll rendelkezésre. Az ország földjeinek mennyiségét csak csökkenteni tudjuk, növelni nem. Azt is leszögezhetjük, hogy a rendeltetése is adott, vagyis főként a mezőgazdasági tevékenység. Így tehát a földdel való gazdálkodás sem működhet úgy, hogy jogszabály mindenki számára korlátozás nélküli tulajdonszerzést biztosít, hanem a földmagántulajdon szükségszerű kötöttségéről beszélhetünk abban az értelemben, hogy magánjogi és közjogi eszközökkel egyaránt korlátozható. Ez az összefüggés egyes nemzeti alkotmányokban is fellelhető.¹³

A következőkben azt vizsgálánánk meg, hogy az Európai Unió tagállamainak alkotmányaiban hogyan is jelenik meg a mezőgazdasági föld. Először is csoportosítanánk az egyes országokat az alapján, hogy az alkotmányuk említi-e konkrétan a földet, vagy a természeti erőforrásokat, vagy esetlegesen csak a környezet és a természet védelme kapcsán fogalmaz meg rendelkezéseket, vagy semmilyen ilyen jellegű szabályt nem tartalmaz.

Így tehát az első csoportot azon országok alkotják, amelyek kifejezetten a földre vagy a természeti erőforrásokra általában fogalmaznak meg szabályokat alkotmányukban. Ide tartozik Magyarország, Ausztria, Bulgária, Ciprus, Csehország, Dánia, Észtország, Görögország, Horvátország, Írország, Litvánia, Németország, Olaszország, Portugália, Románia, Spanyolország, Szlovákia és Szlovénia.

A második csoportba azok az országok tartoznak, amelyek a természeti erőforrások kapcsán nem, hanem csak a környezet védelme vonatkozásában tartalmaznak rendelkezéseket. Ide sorolható Belgium, Finnország, Lengyelország, Lettország, Luxemburg, Málta és Svédország.

A harmadik csoportba pedig az agrár- és környezetjogi rendelkezéseket mellőző alkotmányokkal rendelkező országok tartoznak, nevezetesen az Egyesült Királyság, Franciaország és Hollandia.

¹³ FODOR László: Kis hazai földjogi szemle 2010-ből. In: szerk. CsÁK Csilla: *Az európai földszabályozás aktuális kihívásai*, Novotni Kiadó, Miskolc, 2010, 116–117.

2.1. Országok, amelyek alkotmánya rendelkezik a mezőgazdasági földről és/vagy a természeti erőforrásokról

Az ebbe a csoportba tartozó országokat tovább csoportosíthatjuk aszerint, hogy a föld vagy adott esetben a természeti erőforrások kapcsán egyfajta megőrzési kötelezettséget ír elő az alkotmány, vagy inkább a földtulajdonszerzés kapcsán állapít meg valamilyen konkrétumot, határoz meg egyfajta korlátot, vagy esetleg másik törvény hatáskörébe utalja az adott kérdés rendezését.

Ez alapján az első alcsoportba azok az országok tartoznak, amelyek a természeti erőforrások megóvását írják elő alkotmányukban, vagyis Magyarország, Bulgária, Csehország, Észtország, Horvátország, Írország, Litvánia, Portugália, Románia, Spanyolország és Szlovákia.

A második alcsoportot pedig azok az országok alkotják, amelyek alkotmánya részletszabályt határoz meg a földtulajdonszerzés kapcsán, vagy arról határoz, hogy külön törvény rendezze a kérdést. Itt említhetjük Ausztriát, Ciprust, Dániát, Görögországot, Németországot, Olaszországot, valamint Szlovéniát.

2.1.1. A természeti erőforrások kiemelt kezelése az alkotmányban

Magyarország Alaptörvényének¹⁴ már a Nemzeti Hitvallása is rendelkezik a természeti erőforrásokról, kimondja, hogy felelősséget viselünk utódainkért, ezért anyagi, szellemi és természeti erőforrásaink gondos használatával védelmezzük az utánunk jövő nemzedékek életfeltételeit. Ez a rendelkezés elhelyezéséből adódóan figyelembeveendő az Alaptörvény más szakaszainak értelmezése során is. A P) cikk (1) bekezdése a természeti erőforrások között nevesíti különösen a termőföldet, az erdőket és a vízkészletet, a biológiai sokféleséget, különösen a honos növény- és állatfajokat, valamint a kulturális értékeket, amelyek a nemzet közös örökségét képezik, amelynek védelme, fenntartása és a jövő nemzedékek számára való megőrzése az állam és mindenki kötelessége. Ez a rendelkezés alaptörvényi szintre emelte a védett értékek vonatkozásában a visszalépés tilalmát azáltal, hogy a kötelezettség a védelmen kívül kiterjed a fenntartásra is.¹⁵ Azáltal, hogy a természeti erőforrások felsorolásánál a jogalkotó a *különösen* szót használja, a felsorolás példálózónak tekinthető, ám a Szegedi Tudományegyetem oktatóinak álláspontjával egyet tudunk érteni, és jelentőséget tulajdonítunk a termőföld sorrendben elfoglalt helyének, tehát a természeti erőforrások között véleményünk szerint is kiemelt helyet foglal el a föld.¹⁶ A P) cikk

¹⁴ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.).

¹⁵ Az alapvető jogok biztosának és a jövő nemzedékek érdekeinek védelmét ellátó biztoshelyettesének jelentése az AJB-4151/2013. számú ügyben.

¹⁶ BOBVOVS PÁL – FARKAS CSAMANGÓ ERIKA – HEGYES PÉTER – JANI PÉTER: A mező- és erdőgazdasági földek alapjogi védelme. In: szerk. BALOGH Elemér: *Számadás az Alaptörvényről: Tanulmányok a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar oktatóinak tollából*, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2016, 32.

(2) bekezdésében a jogalkotó rögzíti, hogy a mezőgazdasági földforgalomra, az integrált mezőgazdasági termelés-szervezésre és a családi gazdaságokra, valamint a mezőgazdasági üzemekre vonatkozó szabályokat sarkalatos törvényben kell meghatározni, bár ezen jogszabályok közül eddig még csak a földforgalmi törvény született meg. Emellett a 38. cikk (1) bekezdése pedig a nemzeti vagyon megőrzésének, védelmének és a nemzeti vagyonnal¹⁷ való felelős gazdálkodásnak a követelményeinek meghatározását írja elő sarkalatos törvényben, amely rendelkezés amiatt is jelentős a téma kapcsán, mert a nemzeti vagyon védelmének célja között említi ezen bekezdés a természeti erőforrások megővését is. Az Alaptörvényünk az egészséges környezethez való jogról¹⁸ is rendelkezik, a XXI. cikk (1) bekezdésében, amelyben megfogalmazza, hogy az ország elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez. A 38. cikk (1) bekezdése pedig a nemzeti vagyon kezelése kapcsán a jelen nemzedékek szükségleteinek kielégítését egyensúlyba hozza a jövő nemzedékek érdekeinek figyelembevételével, mindezt a fenntartható fejlődés definíciójának megfelelően teszi.¹⁹

A *Bolgár Köztársaság* Alkotmánya²⁰ a földet alapvető nemzeti kincsnek nyilvánítja, amely az állam és a társadalom különleges védelmét élvezi. Azt is hozzáteszi, hogy a művelhető föld egyedül földművelési célokra használható, és a föld rendeltetésének megváltoztatása csak kivételesen engedhető meg. Valamint az alkotmányuk szól külön a külföldiek és a külföldi jogi személyek földszerzéséről is, amely alapján ezen jogalanyok is megszerezhetik a föld tulajdonjogát Bulgária Európai Unióhoz történő csatlakozását követően, vagy a *Bolgár Köztársaság* által elfogadott, kihirdetett és hatályos nemzetközi szerződés alapján, valamint törvényes öröklés útján.²¹ Itt is találkozunk a környezet védelmére vonatkozó rendelkezéssel, amely védelmet az ország biztosít,²² emellett nevesíti az állampolgárok egészséges és kedvező környezethez való jogát, de köteleességüként meghatározza a környezet megővését is.²³

Már a *Cseh Köztársaság* Alkotmányának²⁴ preambuluma leszögezi, hogy a Cseh Köztársaság állampolgárai közösen őrzik és fejlesztik az örökölt természeti és kulturális, anyagi

¹⁷ Az Alaptörvény 38. cikk (1) bekezdése értelmében az állam és a helyi önkormányzatok tulajdona nemzeti vagyon.

¹⁸ Erről lásd: BÁNDI Gyula: A visszalépés tilalma és a környezetvédelem. In: szerk. GELLÉN Klára *Honori et virtuti. Ünnepi tanulmányok Bobvos Pál 65. születésnapjára*, Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2017, 9–23.; CSINK Lóránt – T. KOVÁCS Júlia: Paradigm Shift in the Constitutional Character of Environment?. In: szerk. SZABÓ Marcel – GREKSA Veronika: *Right to Water and the Protection of Fundamental Rights in Hungary*, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2013, 16–33.

¹⁹ FÜLÖP Sándor: Az egészséges környezethez való jog és a jövő nemzedékek érdekeinek védelme az Alaptörvényben. In: szerk. CSÁK Csilla: *Jogtudományi tanulmányok a fenntartható természeti erőforrások témakörében*, Miskolci Egyetem, Miskolc, 2012, 86.

²⁰ A Bolgár Köztársaság Alkotmánya: Конституцията на Република България. Forrás: www.parliament.bg/bg/const (A letöltés dátuma: 2017. 09. 27.).

²¹ Uo., 21. cikk és 22. cikk.

²² Uo., 15. cikk.

²³ Uo., 55. cikk.

²⁴ A Cseh Köztársaság Alkotmánya: Ústava České Republiky. Forrás: http://eur-lex.europa.eu/n-lex/legis_cz/sbirka_result_hu (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.).

és szellemi javakat. Létezik egy dokumentum, amely az Alkotmány részét képezi, ez pedig az Emberi Jogok és Szabadságok Chartája,²⁵ amelynek 35. cikke kimondja, hogy mindenkinek joga van a kedvező környezetre, valamint az időbeni és teljes tájékoztatásra a környezet és a természeti források állapotáról. Azt is külön kiemeli, hogy jogainak gyakorlása során senki nem veszélyeztetheti vagy károsíthatja a természeti forrásokat.²⁶

Az *Észt Köztársaság* Alkotmányának²⁷ 5. cikke értelmében Észtország természeti kincseit és erőforrásait takarékosan kell felhasználni, amely erőforrásokat a nemzeti vagyon részeként határozza meg a jogalkotó.

A *Horvát Köztársaság* Alkotmányának²⁸ 52. cikke egy felsorolást ad, hogy az állam miket részesít kivételes védelemben, ennek részét képezik a természeti erőforrások, valamint a föld külön nevesítve is szerepel ebben. Ezek mellett alkotmányuk legfőbb értékei között említi a természet és emberi környezet megőrzését,²⁹ valamint az egészséges környezethez való jogot, és az ezzel együttjáró védelmi kötelezettséget.³⁰

Írország Alkotmányának³¹ 10. cikke tesz említést a természeti erőforrásokról, e szerint minden természeti erőforrás, ideértve a levegőt és a lehetséges energia minden formáját, amely az Alkotmány alapján a Parlament és a kormány hatáskörébe tartozik, valamint minden jogdíj és franchise ezen körön belül az államhoz tartozik, bármely személy vagy szerv birtokaira és érdekeire vonatkozóan.

A *Litván Köztársaság* Alkotmányának³² 54. cikkében kijelenti, hogy az állam ellenőrzi a természeti erőforrások mértékletes felhasználását, helyreállítását és gyarapítását – emellett természetesen gondoskodik a környezet védelméről is –, a föld kapcsán pedig megfogalmazták, hogy a föld károsítását törvény tiltja. Az alkotmány a külföldiek földtulajdonszerzéséről is szól, a 47. cikk alapján külföldiek a föld, belvíz, erdők és parkok tulajdonjogát alkotmányos törvény alapján szerezhetik meg, valamint külföldi állam pedig rendelkezhet telkek tulajdonjogával, diplomáciai és konzuli feladatok ellátása céljából.

A *Portugál Köztársaság* Alkotmánya³³ tartalmazza a legtöbb rendelkezést a témában, külön szól a természeti erőforrásokról, de kifejezetten kitér a mezőgazdasági földekre, és az ezzel kapcsolatos birtokméretet szabályozza részletesen. Már az állam alapvető

²⁵ TRÓCSÁNYI László – BADÓ Attila: *Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban*, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2005, 218.

²⁶ Szerk. NÉMETH Lajos: *Nemzeti Alkotmányok az Európai Unióban*, Wolters Kluwer Kft., Budapest, 2016, 225.

²⁷ Az Észt Köztársaság Alkotmánya: *Eesti Vabariigi põhiseadus*. Forrás: www.riigiteataja.ee/akt/115052015002 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.).

²⁸ A Horvát Köztársaság Alkotmánya: *Ustav Republike Hrvatske*. Forrás: www.sabor.hr/ustav-republike-hrvatske (A letöltés dátuma: 2017. 09. 27.).

²⁹ Uo., 3. cikk.

³⁰ Uo., 70. cikk.

³¹ Írország Alkotmánya: *Constitution of Ireland*. Forrás: www.taoiseach.gov.ie/eng/Historical_Information/The_Constitution/Bunreacht_na_h%C3%89ireann_October_2015_Edition.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 26.).

³² A Litván Köztársaság Alkotmánya: *Lietuvos Respublikos Konstitucija*. Forrás: www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm (A letöltés dátuma: 2017. 09. 18.).

³³ A Portugál Köztársaság Alkotmánya: *Constituição da República Portuguesa*. Forrás: https://dre.pt/web/guest/legislacao-consolidada/-/lc/337/201709251812/diploma?did=34520775&LegislacaoConsolidada_WAR_drefrontofficeportlet_rp=indice (A letöltés dátuma: 2017. 09. 25.).

feladatai között nevesíti a kulturális örökség védelmét és gyarapítását, a természet és a környezet védelmét, valamint a természeti erőforrások megóvását az ország területével kapcsolatos megfelelő tervezés biztosítása érdekében.³⁴ A 66. cikk a *Környezet és életminőség* címet viseli, amelynek 1. pontja az egészséges és ökológiailag kiegyensúlyozott emberi környezethez való jogot nevesíti, valamint azt, hogy mindenkinek kötelessége is azt megvédeni. A 2. pont d) alpontja összekapcsolja a környezethez való jogot és a természeti erőforrások megfelelő kihasználását mikor kimondja, annak érdekében, hogy biztosítható legyen a környezethez való jog gyakorlása, az állam elősegíti a természeti erőforrások racionális kihasználását, megóvja annak megújulási képességét és az ökológiai egyensúlyt, figyelembe véve a generációk közötti összetartás elvét. Az állam ilyen jellegű kötelezettségeit a portugál alkotmány ebben a cikkében a többi alkotmányhoz képest a legrészletesebben fejti ki.³⁵ A 81. cikk az állam elsődleges feladatai között említi gazdasági és szociális téren a túlméretezett birtokok felszámolását és a túl kisméretű gazdaságok átszervezését. Az alkotmány tartalmazza a mezőgazdasági politika célkitűzéseit is, méghozzá 93. cikk 1. pontjában. A portugál alkotmány rendelkezik a túl nagyméretű földbirtokok megszüntetéséről, ezt részletesen a 94. cikkben teszi meg, ennek kapcsán a jogalkotó úgy fogalmaz, hogy a földbirtok tulajdonosa a tőle hivatali kényszerrel átvett birtok után kártérítési igényt érvényesíthet, valamint akkora földterület megtartására lesz jogosult, amely méreténél fogva megfelelő az észszerű és kivitelezhető hasznosításhoz. Arról is szól az alkotmány, hogy mi lesz a sorsa a hivatali kényszerrel átvett földeknek, ezeket tulajdonba vagy bérbé kell adni kisgazdálkodóknak, lehetőleg családi gazdálkodások, mezőgazdasági munkavállalók vagy kisgazdálkodók szövetkezetei, vagy más felhasználási módot alkalmazó csoportok részére. A 95. cikkben pedig a túl kisméretű gazdaságok átalakításáról olvashatunk, amely alapján az állam igyekszik ösztönözni a mezőgazdasági politika megítélése szerint a szükségesnél kisebb földterületek méretének megváltoztatását, lehetőleg úgy, hogy ez a tulajdonjogot ne érintse.

Románia Alkotmánya³⁶ a gazdaság kapcsán a 135. szakaszában felsorolja, hogy az államnak miket kell biztosítania, ezek közül a d) és az e) pont lényeges számunkra, hiszen a d) pont kifejezetten a természeti erőforrásokról rendelkezik, és azoknak a nemzeti érdekekkel összhangban álló kiaknázását írja elő, valamint az e) pontban a környezet helyreállítását és védelmét, és az ökológiai egyensúly fenntartását említi. Itt is találunk szabályt az egészséges és ökológiailag kiegyensúlyozott környezethez való jog vonatkozásában, amelynek keretében az állam biztosítja e jog gyakorlásának törvényes kereteit,

³⁴ Uo., 9. cikk e) pont.

³⁵ KISS Barnabás: Az ember és a környezet kapcsolata alkotmányi szabályozásának egyes kérdései. In: szerk. GELLÉN Klára: *Honori et virtuti. Ünnepi tanulmányok Bobvos Pál 65. születésnapjára*, Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2017, 254.

³⁶ Románia Alkotmánya: *Constituția României*. Forrás: www.constitutiaronaniei.ro/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 27.).

emellett megfogalmazza, hogy a környezet védelme és feljavítása a természetes és jogi személyek kötelessége.³⁷

Spanyolország Alkotmányának³⁸ 45. cikke alapján az állami szervek gondoskodnak az összes természeti erőforrás észszerű felhasználásáról, ehhez hozzáteszi, hogy mindezt az élet minőségének védelme és javítása, illetve az emberi környezet megóvása és helyreállítása érdekében teszik. Külön kiemeli az alkotmány, hogy ezen rendelkezés megsértőivel szemben büntetőjogi vagy államigazgatási felelősségre vonásnak van helye.

A Szlovák Köztársaság Alkotmányában³⁹ külön cím alatt szerepel a környezetvédelemhez és a kulturális örökség védelméhez való jog. A 44. cikkben a jogalkotó leszögezi, hogy mindenkinek joga van a kedvező környezethez, valamint mindenki köteles a környezetet és a kulturális örökséget védeni és gyarapítani. A természeti erőforrásokat is kifejezetten megemlíti, mikor kimondja, hogy a törvényben megállapított mértéken felül senki nem veszélyeztetheti vagy károsíthatja a környezetet, a természeti erőforrásokat és a kulturális örökségeket. Ezenfelül kiemeli azt is, hogy az állam gondoskodik a természeti erőforrások körülményeiről hasznosításáról, az ökológiai egyensúlyról, a környezet hatékony védelméről, és biztosítja a vadon élő növények és állatok sokféleségének megőrzését.

Összegzésként megállapítható, hogy a magyar Alaptörvényhez képest csak Portugália Alkotmánya tartalmaz több rendelkezést a természeti erőforrások, azon belül a mezőgazdasági földek vonatkozásában. Az ebbe a csoportba sorolt országok esetén jellemzően a mezőgazdasági földet kiemelt védelemben részesítik, amelynek során a nemzet közös örökségként, nemzeti kincsként vagy a nemzeti vagyon részeként nevesítik azt. Emellett pedig ezek az alkotmányok többségükben a környezet védelme kapcsán is megfogalmazznak bizonyos szabályokat.

2.1.2. Speciális szabályok a földtulajdonszerzés rendezésére

Az Osztrák Szövetségi Alkotmánytörvény⁴⁰ a földek vonatkozásában azt rendezi, hogy kinek is lesz a feladata az ezzel kapcsolatos szabályozás. A törvényhozás és a végrehajtás a Szövetség feladata a polgári jogi ügyekben, beleértve a gazdasági társulás jogát, kivéve azokat a szabályokat, amelyek a külföldiek földszerzését és a beépített vagy beépítésre kijelölt ingatlanok forgalmazását igazgatási hatósági korlátozásoknak vetik alá, beleértve ebbe az olyan személyek örökösök utáni jogszerzését, akik nem tartoznak a törvényes örökösök

³⁷ Uo., 35. szakasz.

³⁸ Spanyolország Alkotmánya: *Constitución Española*. Forrás: www.senado.es/web/conocersenado/normas/constitucion/detalleconstitucioncompleta/index.html#t1c3 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 25.).

³⁹ A Szlovák Köztársaság Alkotmánya: *Ústava Slovenskej Republiky*. Forrás: www.prezident.sk/upload-files/20522.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 26.).

⁴⁰ Osztrák Szövetségi Alkotmánytörvény: *Bundes-Verfassungsgesetz*. Forrás: www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=1000138 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.).

körébe.⁴¹ A földreform kapcsán az alapelvekkel kapcsolatos törvényhozás a Szövetség feladata, a végrehajtási törvények kibocsátása és a végrehajtás pedig a tartományok feladata.⁴²

A Ciprusi Köztársaság Alkotmányának⁴³ 23. cikk (6) bekezdése értelmében földreform esetén földet kisajátítani csak olyan személytől lehet, aki ugyanahhoz a közösséghez tartozik, mint akihez a föld a kisajátítás útján kerül.

A Dán Királyság Alkotmánya⁴⁴ 84. cikkében találkozunk földdel kapcsolatos rendelkezéssel, eszerint a jövőben semmiféle földhöz vagy személyi tulajdonhoz kötődő hűbéri jog nem jön létre.

Görögország Alkotmányának⁴⁵ 18. cikk (4) bekezdése kimondja, hogy a hatékonyabb földhasználat céljából mezőgazdasági területek újjáalakítása és intézkedések megtétele a mértéktelen felaprózódás elkerülésére vagy a felaprózott mezőgazdasági kistulajdonok egyesülésének megkönnyítésére különleges, törvény által meghatározott eljárás szerint megengedett. A görög alkotmány is szól a természetes környezet védelméről, amely az állam kötelezettsége és minden ember joga, valamint kimondja, hogy az állam annak megőrzése érdekében különleges megelőző és megakadályozó intézkedések megtételére köteles.⁴⁶

A Német Szövetségi Köztársaság Alaptörvénye⁴⁷ a 15. cikkben a telek, a föld, a természeti kincsek és a termelési eszközök kapcsán kimondja, hogy azokat közös tulajdonba vagy közös gazdaság egyéb formába lehet venni, a kártalanítás módját és mértékét szabályozó törvény útján, társadalmisítás céljából. A 74. cikk (1) bekezdése felsorolja, hogy a konkurráló törvényhozás⁴⁸ milyen területekre terjed ki, ezek között a 15. pontban szerepel a telek és földterület, természeti kincsek és termelési eszközök közös tulajdonba vagy a közös gazdaság egyéb formába történő átvitele, a 18. pontban pedig az ingatlanforgalom, a földjog, a mezőgazdasági bérlettel, lakásokkal, a letelepedéssel kapcsolatos ügyek.

Az Olasz Köztársaság Alkotmánya⁴⁹ kimondja, hogy a föld észszerű kihasználása és méltányos társadalmi körülmények kialakítása érdekében a törvény kötelezettségeket ír elő, és korlátokat állapít meg a földmagántulajdonra, régióként és mezőgazdasági övezetenként megszabja a földterület nagyságának felső határát, előmozdítja és kötelezővé teszi a talajjavítást, a nagybirtok átalakítását és a termelőegységek rekonstrukcióját, segíti

⁴¹ Uo., 10. cikk (1) bekezdés 6. pont.

⁴² Uo., 12. cikk (1) bekezdés 3. pont.

⁴³ A Ciprusi Köztársaság Alkotmánya: *To Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας*. Forrás: www.cylaw.org/nomoi/enop/non-ind/syntagma/full.html (A letöltés dátuma: 2017. 09. 27.).

⁴⁴ A Dán Királyság Alkotmánya: *Danmarks Riges Grundlov*. Forrás: <http://www.grundloven.dk/> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 27.).

⁴⁵ Görögország Alkotmánya: *Σύνταγμα*. Forrás: www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.).

⁴⁶ Uo., 24. cikk (1) bekezdés.

⁴⁷ A Német Szövetségi Köztársaság Alaptörvénye: *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*. Forrás: www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html (A letöltés dátuma: 2017. 09. 18.).

⁴⁸ Uo., 72. cikk (1). A konkurráló törvényhozás körén belül a tartományok annyiban rendelkeznek törvényhozói jogkörrel, amíg és amennyiben a szövetség nem él saját törvényhozói jogaival.

⁴⁹ Az Olasz Köztársaság Alkotmánya: *Costituzione Della Repubblica Italiana*. Forrás: www.quirinale.it/qrnw/costituzione/pdf/costituzione.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 18.).

a kis- és középgazdaságokat. A hegyi területek javára pedig a törvény kedvezményes intézkedéseket hoz.⁵⁰ Olaszország is deklarálja alkotmányában a környezet védelmét, még hozzá a 9. cikk (2) bekezdésében.

A Szlovén Köztársaság Alkotmánya⁵¹ a természeti források használati feltételeinek megállapítását külön törvényre bízta, valamint lehetőséget teremt arra, hogy törvényi szabályozás alapján külföldi állampolgárok is használhassák a természeti forrásokat. Azt is kijelenti, hogy a földterületekre – észszerű hasznosításuk érdekében – a törvény külön feltételeket állapít meg.⁵² Az alkotmány deklarálja mindenki jogát az egészséges környezethez, amelyről az állam gondoskodik, és külön cikk szól a természeti és kulturális örökség védelméről, mely mindenki kötelessége, és amelynek megőrzéséről pedig az állam és a helyi közösségek gondoskodnak.⁵³

Ezek az alkotmányok nagyon különböző kontextusban említik a mezőgazdasági földet. Leginkább az azzal kapcsolatos jogalkotási hatásköröket rendezik, de ezenkívül szabályaik között található például kisajátításra vonatkozó rendelkezés is, valamint az egészséges környezet garanciája is.

2.2. Országok, amelyek alkotmánya csak a környezet védelme vonatkozásában tartalmaz rendelkezést

A belga Alkotmány⁵⁴ 7/A. cikke kimondja, hogy a hatáskörükbe tartozó feladatok gyakorlása során a belga állam, a közösségek és a régiók a fenntartható fejlődés elveit követik szociális, gazdasági és környezetvédelmi szempontból, tekintettel a nemzedékek közötti szolidaritásra. A 23. cikk pedig megfogalmazza mindenki jogát az egészséges környezethez.

Finnország Alkotmányának⁵⁵ 20. cikke kimondja, hogy a természet, annak biológiai sokfélesége, a környezet és a nemzeti örökség megőrzése mindenki felelőssége. A közhatalmi szervek törekednek arra, hogy mindenki számára biztosítsák az egészséges környezethez való jogot, és a saját élőkönyezetre vonatkozó döntésekbe való beavatkozás lehetőségét.

Már a Lengyel Köztársaság Alkotmányának⁵⁶ preambuluma is leszögezi, hogy az alkotmány megalkotása során a lengyel állampolgárok kötelezettségüknek érezték, hogy ezeréves örökségük minden értékét a jövő generációkra hagyományozzák. Az 5. cikkben pedig

⁵⁰ Uo., 44. cikk.

⁵¹ A Szlovén Köztársaság Alkotmánya: *Ustava Republike Slovenije*. Forrás: www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=USTA1 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 26.).

⁵² Uo., 70. és 71. cikk.

⁵³ Uo., 72. és 73. cikk.

⁵⁴ Belga Alkotmány: *Die Verfassung Belgiens*. Forrás: www.senate.be/deutsch/const_de.html (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.).

⁵⁵ Finnország Alkotmánya: *Suomen perustuslaki*. Forrás: www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=perustuslaki (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.).

⁵⁶ A Lengyel Köztársaság Alkotmánya: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*. Forrás: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970780483> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 18.).

megfogalmazták, hogy a Lengyel Köztársaság védelmezi a nemzet örökségét, és biztosítja a természeti környezet védelmét a fenntartható fejlődés elvének megfelelően.

A *Lett Köztársaság* Alkotmányában⁵⁷ csak az egészséges környezethez való jog kapcsán találunk rendelkezést a 115. cikkben, amely kimondja, hogy az állam védi mindenki egészséges környezethez való jogát azzal, hogy tájékoztatást ad a környezet állapotáról, és előmozdítja a környezet megóvását és fejlesztését.

A *Luxemburgi Nagyhercegség* Alkotmányának⁵⁸ 11/A. cikke alapján az állam biztosítja az épített és a természetes környezet védelmét, támogatja a fenntartható környezetvédelmet szolgáló intézményeket, különösen a megújuló erőforrások használatát, valamint a jelen és a jövő generáció szükségleteit biztosító eljárásokat.

Málta Alkotmányának⁵⁹ 9. cikke releváns számunkra, amely azt mondja, hogy az állam örökdió a természeti, történeti és művészeti nemzeti örökség felett.

Svédország Alkotmányát⁶⁰ négy jogszabály alkotja, nevezetesen a kormányzás szerkezetéről szóló törvény, az öröklésről szóló törvény, a sajtószabadságról szóló törvény, valamint a véleménynyilvánítás szabadságáról szóló törvény.⁶¹ Ezek közül a kormányzás szerkezetéről szóló törvény az, amely a témánk szempontjából releváns kérdésekkel foglalkozik, és rendelkezéseket tartalmaz azokra vonatkozóan. Az említett törvény első fejezete a kormányzás alapelvei címet viseli, amelynek 2. cikk (2) bekezdése említi meg a közintézmények feladataként az egészséges környezet megvalósítását. A törvény második fejezete az alapvető jogokról és szabadságokról szól, ennek 15. cikk (4) bekezdése nevesíti, hogy a természethez mindenki jogosult hozzáférni.

2.3. Országok, amelyek alkotmánya nem tartalmaz agrár-, vagy környezetjogi rendelkezéseket

Angliában nem létezik írott alkotmány, nem beszélhetünk olyan kódexről, amely összefogná Anglia államjogának legfontosabb szabályait. Bizonyos kódexekre viszont az alkotmány részeként tekintenek, holott azok nem a törvényhozás eredményei, hanem egyes alkotmányjogászoké.⁶² Mivel alkotmányuk sincs, így a mezőgazdasági földekre vonatkozó rendelkezéseket sem tudunk felmutatni Anglia kapcsán.

⁵⁷ A Lett Köztársaság Alkotmánya: *Latvijas Republikas Satversme*. Forrás: <https://likumi.lv/doc.php?id=57980> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 18.).

⁵⁸ A Luxemburgi Nagyhercegség Alkotmánya: *La Constitution Du Grand-Duche De Luxembourg*. Forrás: <http://data.legilux.public.lu/file/eli-etat-leg-recueil-constitution-20161020-fr-pdf.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 18.).

⁵⁹ Málta Alkotmánya: *Kostituzzjoni Ta' Malta*. Forrás: www.justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lom&itemid=8566&l=2 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 18.).

⁶⁰ Svédország Alkotmánya, a kormányzás szerkezetéről szóló törvény: *Sverige grundlagar, Regeringsformen*. Forrás: <https://lagen.nu/1974:152> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 26.).

⁶¹ Magnus ISBERG: *The Constitution of Sweden. The Fundamental Laws and the Riksdag Act*, Sveriges Riksdag, Stockholm, 2016, 3. Forrás: www.riksdagen.se/globalassets/07.-dokument-lagar/the-constitution-of-sweden-160628.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 26.).

⁶² NÉMETH: *i. m.*, 241.

A Francia Alkotmány⁶³ nem tartalmaz rendelkezést a mezőgazdasági föld és a természeti erőforrások vonatkozásában, de még a környezethez való jogot sem említi.

A Holland Királyság Alkotmánya⁶⁴ sem tesz említést a földekkel és a természeti erőforrásokkal, valamint a természet védelmével kapcsolatban sem.

3. ÖSSZEZEGÉS

Amint azt láthattuk, az Európai Unió tagállami alkotmányainak jelentős része a mezőgazdasági földet mint jelentős természeti erőforrást kifejezett védelemben részesíti, előírja annak megőrzését. Az alkotmányok egy része, bár nem említi ezt a fajta védelmet, de rendelkezik a környezet védelméről, az állampolgárokat terhelő megőrzési kötelezettségről. Mindösszesen három ország az, amely semmiféle rendelkezést nem tartalmaz agrár- és környezetjogi vonalon a kérdésben. Összehasonlítva az egyes országok alkotmányait, láthatjuk, hogy Magyarország Alaptörvénye azzal, hogy a földet a természeti erőforrások sorában elsőként és a nemzet közös örökségeként nevezi meg, valamint hogy a földforgalomra vonatkozó szabályokat sarkalatos törvényben rendeli szabályozni, és mindezek mellett még az egészséges környezethez való jogra is kitér, azon kevés alkotmányok közé tartozik, amelyek átfogó előírásokat tartalmaznak a mezőgazdasággal kapcsolatosan. A jogalkotó a földforgalmi törvényben az Alaptörvény P) cikkének (1) bekezdése alapján alakította ki a tulajdonszerzési korlátozásokat ezen feltételesen megújuló, kiemelt jelentőségű természeti erőforrásunk jövő nemzedékek számára történő megőrzése érdekében, ugyanezen cikk (2) bekezdése alapján pedig mindezt sarkalatos törvényi formában tette meg. Mindezek ellenére a törvény hatálybalépése óta az Alkotmánybíróság több ízben is foglalkozott⁶⁵ a törvény egyes rendelkezéseivel, és néhányat közülük alaptörvény-ellenesé nyilvánított és megsemmisített. A további kutatásaink tárgyát ezen alkotmánybíróági határozatok vizsgálata is képezni fogja.

⁶³ A Francia Alkotmány: *La Constitution*. Forrás: www.legifrance.gouv.fr/Droit-francais/Constitution/Constitution-du-4-octobre-1958 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.).

⁶⁴ A Holland Királyság Alkotmánya: *Grondwet voor het Koninkrijk der Nederlanden*. Forrás: <http://wetten.overheid.nl/BWBR0001840/2008-07-15> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 18.).

⁶⁵ 17/2015. (VI. 5.) AB határozat; 25/2015. (VII. 21.) AB határozat; 24/2017. (X. 10.) AB határozat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. ALVINCZ József: A „Földügyi törvénycsomag” jogszabályainak agrárgazdasági háttere, különös tekintettel az üzemszabályozásra, *Polgári Szemle*, 2013/3-6.
2. ANDRÉKA Tamás: Birtokpolitikai távlatok a hazai mezőgazdaság versenyképességének szolgálatában. In: szerk. CSÁK Csilla: *Az európai földszabályozás aktuális kihívásai*, Novotni Kiadó, Miskolc, 2010, 7–19.
3. BÁNDI Gyula: A visszalépés tilalma és a környezetvédelem. In: szerk. GELLÉN Klára: *Honori et virtuti. Ünnepi tanulmányok Bobvos Pál 65. születésnapjára*, Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2017, 9–23.
4. Szerk. BARTUS Gábor: *Nemzeti Fenntartható Fejlesztési Keretstratégia*, Nemzeti Fenntartható Fejlesztési Tanács, Budapest, 2013. Forrás: www.nfft.hu/documents/1238941/1240162/Nemzeti+Fenntarthat%C3%B3+Fejl%C5%91d%C3%A9si+Keretstrat%C3%A9gia (A letöltés dátuma: 2017. 09. 18.)
5. BOBVOS Pál – FARKAS CSAMANGÓ Erika – HEGYES Péter – JANI Péter: A mező- és erdőgazdasági földek alapjogi védelme. In: szerk. BALOGH Elemér: *Számadás az Alaptörvényről: Tanulmányok a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar oktatóinak tollából*, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2016, 31–40.
6. CSÁK Csilla – HORNYÁK Zsófia: Az átalakuló mezőgazdasági földszabályozás, *Advocat*, 2013/1-4, 12–17.
7. CSÁK Csilla – KOCSIS BIANKA ENIKŐ – RAISZ ANIKÓ: Agrárpolitikai – agrárjogi vektorok és indikátorok a mezőgazdasági birtokstruktúra szemszögéből, *Agrár- és Környezetjog*, 2015/19, 44–55.
8. CSÁK Csilla – SZILÁGYI János Ede: Legislative tendencies of land ownership acquisition in Hungary. In: szerk. NORER, Roland – HOLZER, Gottfried: *Agrarrecht Jahrbuch – 2013*, Neuer Wissenschaftlicher Verlag, Wien–Graz, 2013, 215–233.
9. CSÁK Csilla: *Die ungarische Regulierung der Eigentums- und Nutzungsverhältnisse des Ackerbodens nach dem Beitritt zur Europäischen Union*, *Agrár- és Környezetjog*, 2010/9, 20–31.
10. CSINK Lóránt – T. KOVÁCS Júlia: Paradigm Shift in the Constitutional Character of Environment? In: szerk. SZABÓ Marcel – GREKSZA Veronika: *Right to Water and the Protection of Fundamental Rights in Hungary*, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2013, 16–33.
11. FARKAS CSAMANGÓ Erika: A táj, mint vidéki forrás. In: szerk. CSÁK Csilla: *Jogtudományi tanulmányok a fenntartható természeti erőforrások témakörében*, Miskolci Egyetem, Miskolc, 2012, 53–64.
12. FODOR László: Kis hazai földjogi szemle 2010-ből. In: szerk. CSÁK Csilla: *Az európai földszabályozás aktuális kihívásai*, Novotni Kiadó, Miskolc, 2010, 115–130.
13. FÜLÖP Sándor: Az egészséges környezethez való jog és a jövő nemzedékek érdekeinek védelme az Alaptörvényben. In: szerk. CSÁK Csilla: *Jogtudományi tanulmányok a fenntartható természeti erőforrások témakörében*, Miskolci Egyetem, Miskolc, 2012, 76–87.
14. HORVÁTH Gergely: Az élet természeti alapjainak védelmi rendszerei és az agrárgazdaság. In: szerk. GELLÉN Klára *Honori et virtuti. Ünnepi tanulmányok Bobvos Pál 65. születésnapjára*, Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2017, 158–174.
15. HORVÁTH Gergely: Protection of Land as a Special Subject of Property: New Directions of Land Law. In: szerk. SMUK Péter: *The Transformation of the Hungarian Legal System 2010–2013*, Complex Wolters Kluwer – Széchenyi István University, Budapest, 2013, 359–366.
16. ISBERG Magnus: *The Constituion of Sweden. The Fundamental Laws and the Riksdag Act*, Sveriges Riksdag, Stockholm, 2016. Forrás: www.riksdagen.se/globalassets/07.-dokument-lagar/the-constitution-of-sweden-160628.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 26.)
17. JAKAB Nóra – SZILÁGYI János Ede: New tendencies in connection with the legal status of cohabitants and their children in the agricultural enterprise in Hungary, *Journal of Agricultural and Environmental Law*, 2013/15, 39–57.
18. KISS Barnabás: Az ember és a környezet kapcsolata alkotmányi szabályozásának egyes kérdései. In: szerk. GELLÉN Klára *Honori et virtuti. Ünnepi tanulmányok Bobvos Pál 65. születésnapjára*, Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2017, 250–258.

19. KURUCZ Mihály: Gondolatok a termőföldjog szabályozás kereteiről és feltételeiről, *Geodézia és Kartográfia*, 2008/9, 13–22.
20. MIKÓ Zoltán: A birtokpolitika megvalósulását segítő nemzeti jogi eszközök. In: szerk. KOROM Ágoston: *Az új magyar földforgalmi szabályozás az uniós jogban*, Nemzeti Közszerzői Egyetem, Budapest, 2013, 151–163.
21. Szerk. NÉMETH Lajos: *Nemzeti Alkotmányok az Európai Unióban*, Wolters Kluwer Kft., Budapest, 2016.
22. OLAJOS István – ANDRÉKA Tamás: A földforgalmi jogalkotás és jogalkalmazás végrehajtása kapcsán felmerült jogi problémák elemzése, *Magyar Jog*, 2017/7-8, 410–424.
23. OLAJOS István: A termőföldről szóló törvény változásai a kormányváltások következtében: gazdasági eredményesség és politikai öncélúság, *Napi Jogász*, 2002/10, 13–17.
24. PRUGBERGER Tamás: Szempontok az új földtörvény vitaanyagának értékeléséhez és a földtörvény újra kodifikációjához, *Kapu*, 2012/9-10, 62–65.
25. RAISZ Anikó: Women in Hungarian Agriculture. In: eds. MUÑIZ ESPADA, Esther – BOURGES, Leticia: *Agricultura Familiar*, Ministerio de Agricultura, Alimentación y Medio Ambiente, Madrid, 2014, 125–142.
26. SZILÁGYI János Ede: A földforgalmi törvény elfogadásának indokai, körülményei és főbb intézményei. In: szerk. KOROM Ágoston: *Az új magyar földforgalmi szabályozás az uniós jogban*, Nemzeti Közszerzői Egyetem, Budapest, 2013, 109–119.
27. SZILÁGYI János Ede: Változások az agrárjog elméletében?, *Miskolci Jogi Szemle*, 2016/1, 30–50.
28. TRÓCSÁNYI László – BADÓ Attila: *Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban*, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2005.
29. VASS János: A földtörvény módosítások margójára. In: szerk. VASS János: *Tanulmányok Dr. Domé Mária egyetemi tanár 70. születésnapjára*, ELTE-ÁJK, Budapest, 2003, 159–170.

Jogforrások

1. 16/1991. (IV. 20.) AB határozat.
2. 17/2015. (VI. 5.) AB határozat.
3. 2013. évi CXXII. törvény a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról.
4. 24/2017. (X. 10.) AB határozat.
5. 25/2015. (VII. 21.) AB határozat.
6. 64/1993. (XII. 22.) AB határozat.
7. *Bundes-Verfassungsgesetz*. Forrás: www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10000138 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
8. *Constitución Española*. Forrás: www.senado.es/web/conocersenado/normas/constitucion/detalle-constitucioncompleta/index.html#t1c3 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 25.)
9. *Constituição da República Portuguesa*. Forrás: https://dre.pt/web/guest/legislacao-consolidada/-/lc/337/201709251812/diploma?did=34520775&LegislacaoConsolidada_WAR_drefrontoffice-portlet_rp=indice (A letöltés dátuma: 2017. 09. 25.)
10. *Constituția României*. Forrás: www.constitutiariomane.ro/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 27.)
11. *Constitution of Ireland*. Forrás: www.taoiseach.gov.ie/eng/Historical_Information/The_Constitution/Bunrecht_na_h%C3%89ireann_October_2015_Edition.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 26.)
12. *Costituzione Della Repubblica Italiana*. Forrás: www.quirinale.it/qnrw/costituzione/pdf/costituzione.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 18.)
13. *Danmarks Riges Grundlov*. Forrás: <http://www.grundloven.dk/> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 27.)
14. *Die Verfassung Belgiens*. Forrás: www.senate.be/deutsch/const_de.html (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
15. *Eesti Vabariigi põhiseadus*. Forrás: www.riigiteataja.ee/akt/115052015002 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)

16. *Grondwet voor het Koninkrijk der Nederlanden*. Forrás: <http://wetten.overheid.nl/BWBR0001840/2008-07-15> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 18.)
17. *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*. Forrás: www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html (A letöltés dátuma: 2017. 09. 18.)
18. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*. Forrás: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970780483> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 18.)
19. *Kostituzzjoni Ta' Malta*. Forrás: www.justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lom&itemid=8566&l=2 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 18.)
20. *La Constitution Du Grand-Duche De Luxembourg*. Forrás: <http://data.legilux.public.lu/file/eli-etat-leg-recueil-constitution-20161020-fr-pdf.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 18.)
21. *La Constitution*. Forrás: www.legifrance.gouv.fr/Droit-francais/Constitution/Constitution-du-4-octobre-1958 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
22. *Latvijas Republikas Satversme*. Forrás: <https://likumi.lv/doc.php?id=57980> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 18.)
23. *Lietuvos Respublikos Konstitucija*. Forrás: www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm (A letöltés dátuma: 2017. 09. 18.)
24. *Magyarország Alaptörvénye* (2011. április 25.). Forrás: https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100425.ATV (A letöltés dátuma: 2017. 09. 26.)
25. *Suomen perustuslaki*. Forrás: www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=perustuslaki (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
26. *Sverige grundlagar, Regeringsformen*. Forrás: <http://lagen.nu/1974:152> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 26.)
27. *Ustav Republike Hrvatske*. Forrás: www.sabor.hr/ustav-republike-hrvatske (A letöltés dátuma: 2017. 09. 27.)
28. *Ústava České Republiky*. Forrás: http://eur-lex.europa.eu/n-lex/legis_cz/sbirka_result_hu (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
29. *Ustava Republike Slovenije*. Forrás: www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=USTA1 (A letöltés dátuma: 2017. 09. 26.)
30. *Ústava Slovenskej Republiky*. Forrás: www.prezident.sk/upload-files/20522.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 26.)
31. *Σύνταγμα*. Forrás: www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/ (A letöltés dátuma: 2017. 09. 17.)
32. *Το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας*. Forrás: www.cylaw.org/nomoi/enop/non-ind/syntagma/full.html (A letöltés dátuma: 2017. 09. 27.)
33. *Конституцията на Република България*. Forrás: www.parliament.bg/bg/const (A letöltés dátuma: 2017. 09. 27.)

Dr. Hornyák Zsófia (joghzs@uni-miskolc.hu) tudományos segédmunkatárs, 2013-ban végzett a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának osztatlan jogász képzésén, majd ugyanebben az évben felvételt nyert a Miskolci Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolájába nappali tagozatos doktoranduszként, ahol 2016-ban abszolutóriumot szerzett. Jelenleg tudományos segédmunkatársként tevékenykedik a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának Civilisztikai Tudományok Intézetében, ahol agrárjogi kutatásokat folytat. Szűkebb kutatási területe a mezőgazdasági földterületek öröklése. Emellett a munkajogi oktatásban is részt vesz.